

AQRAR İNNOVASIYA PROSESLƏRİNİN TEMPİNİ ŞƏRTLƏNDİRƏN AMİLLƏR

Hicran Köçərli

Sumqayıt Dövlət Universiteti, Sumqayıt, Azərbaycan

Xülasə. Məqalədə aqrar sahədə innovasiya proseslərinin tempinə təsir göstərən əsas amillər xarakterizə edilmişdir. Sahədə innovasiyalı istehsal fəaliyyəti tempinin təşviq edən tədbirlərin işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi məsələləri araşdırılmışdır. Sahədə innovasiya proseslərinin tempini ləngidən amillərin təsnifatı verilmiş, onların təsirini aradan qaldırmaq üçün uyğun təsnifatda innovasiyalı aqrar istehsal fəaliyyəti tempini yüksəldən dəstək tədbirlər təklif edilmişdir. Mütərəqqi idarəetmə və informasiya texnologiyalarının tətbiqi sayəsində aqrar sahədə innovasiyalı inkişafı sürətləndirmək imkanları aşkar edilmişdir.

Açar sözlər: innovasiya prosesləri, inkişaf tempi, aqrar sahə, dövlət dəstəyi, məhsul və proses innovasiyaları.

FACTORS AFFECTING THE PACE OF INNOVATIVE PROCESSES IN THE AGRICULTURAL SECTOR

Hijran Kocherli

Sumqait State University, Sumqait, Azerbaijan

Abstract. The article describes the main factors affecting the pace of innovative processes in the agricultural sector. The development and implementation of measures are investigated that contribute to the acceleration of the pace of development of innovative production activities in the industry, a classification of factors and its equipment are given, and ways to eliminate the influence of these factors are substantiated. The possibilities of accelerating innovative development in the agricultural sector through the introduction of advanced management and information technologies are disclosed. The possibilities of accelerating the innovative development of the agricultural industry are identified.

Keywords: innovation processes, pace of development, agricultural sector, state support, product and process innovations.

ФАКТОРЫ ВЛИЯЮЩИЕ НА ТЕМПЫ ИННОВАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В АГРАРНОЙ ОТРАСЛИ

Хиджран Кочарли

*Сумгаитский Государственный Университет,
Сумгаит, Азербайджан*

Резюме. В статье характеризуются основные факторы, влияющие на темпы инновационных процессов в аграрной отрасли. Исследованы вопросы разработки и осуществления мероприятий, способствующих ускорению темпов развития инновационной производственной деятельности в отрасли, данна классификация факторов её основания и обоснованы пути устранения влияния этих факторов. Раскрыты возможности ускорения инновационного развития в аграрной отрасли благодаря внедрению прогрессивных управленческих и информационных технологий. Выявлены возможности ускорения инновационного развития аграрной отрасли.

Ключевые слова: инновационные процессы, темпы развития, аграрный сектор, государственная поддержка, продуктовые и процессные инновации.

1. Giriş

Aqrar sahədə fəaliyyətin yenilənməsi müxtəlif xarakterli yanaşmalar sayəsində mümkündür. Bu müxtəliflik xeyli dərəcədə aqrar sahənin təbiətdən asılılığının güclü olması ilə yanaşı, bu asılılığı neytrallaşdırmaq imkanlarının müxtəlifliyi ilə əlaqədardır. Müasir dövrdə,

tədqiqatların nəticələrinə ilkin yanaşma belə, bunu deməyə əsas verir ki, innovasiyalı aqrar fəaliyyətin xarakterini, tempini və əhatə dairəsini, habelə innovativlik dərəcəsini şərtləndirən amillər olduqca çoxsaylıdır və aparılan tədqiqatın predmetindən asılı olaraq kifayət qədər fərqli rakursda nəzərdən keçirilir. Odur ki, aqrar sahədə innovasiya proseslərinin sürətini müəyyən edən mühit yaradan amillərin səciyyələndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

2. Aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyətin sürətini azaldan amillər

Bəri başdan onu qeyd edək ki, tədqiqatın predmetindən asılı olaraq aqrar sahədə innovasiyalı istehsal mühitinin formalaşdırıcı amillərə fərqli rakursda yanaşma, əslində arzu edilən deyildir. Belə ki, bu halda, ümumi sistemə (istiqamətə) aid tədqiqatların metodikasında meydana gələn fərqlər, innovasiyalı aqrar fəaliyyətin proqnozlaşdırılmasında nəzərəcarpacaq çətinliklər yaradır. Eyni zamanda, aqrar sahə qarşısında duran strateji vəzifələrin icrasının qiymətləndirilməsi üçün də əhəmiyyətli çətinliklər meydana gəlir. Məsələn ondadır ki, milli ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı və emal sənayesinin xammalla təchiz edilməsi kimi həyati əhəmiyyətli vəzifələrin icrası baxımından innovasiyalı aqrar fəaliyyətin inkişaf tempini şərtləndirən amillərə münasibətdə hər hansı metodiki müxtəliflik və ya alqoritmik fərq araşdırmaların mümkün tipikləşdirilməsi səviyyəsini aşağı salmaqla onların tətbiqi vaxtını, nəzərəcarpacaq dərəcədə uzadır, tətbiq arealını əhəmiyyətli dərəcədə daraldır və s.

Aqrar innovasiya proseslərinin tempini müəyyən edən amillər, sahədə innovasiya mühitini formalaşdırıcı amillərdən təcrid olunmuş şəkildə baxıla bilməz. Bu məsələdə ciddi diskussiya açmağa ehtiyac olmasa da, sahədə innovasiyaları bu və ya digər dərəcədə şərtləndirən amillərin təsir vektorları barədə bunu demək çətinidir. Hər şeydən əvvəl onu qeyd edək ki, sahədə istehsal innovasiyalarının yayılması və mənimsənilməsi mühitini formalaşdırıcı amillərin təsiri, bir çox hallarda çoxvektorludur. Təsərrüfatçılıq təcrübəsində həmin çoxvektorluluğun müqayisəli qiymətləndirilməsi üçün zəruri informasiya bazası yox dərəcəsindədir. Bu və digər səbəblərdən innovasiya proseslərinin tempini müəyyən edən amillərin təsirinin vektorlarının qiymətləndirilməsi tədqiqatçıların ortaq məxrəcə gələ bilmədiyi məqamlardandır. Məsələn ondadır ki, texnoloji, iqtisadi və i.a innovasiyaların səmərəliliyi üzrə üstünlük verilən meyarlardan asılı olaraq haqqında danışılan amillərin təsir vektorlarına yanaşmalarda fərqlər yaranır. Digər tərəfdən, investorun maraqları baxımından iqtisadi səmərəlilik meyarlarının önə çəkilməsi, günümüz üçün çox zəruri olan ekoloji reqlamentlərə diqqəti azaldır. Bu isə, aqrar sahədə innovasiya fəallığı vektorlarında mütəmadi təshihləri, demək olar ki, qaçılmazdır. Bir sözlə, haqqında danışılan amillərin təsirində kəmiyyətin keyfiyyətə keçməsi prosesinin təhlili və keçid həddinin dəqiqləşdirilməsi üçün yanaşmalarda fərdiliyə rast gəlinir.

Ümumiyyətlə, innovasiyalı inkişafı sürətləndirən amillərin təsnifatı üçün istifadə edilən əlamətlər, gözlənilmədiyi kimi çoxsaylı və müxtəlifdir. Müvafiq mənbələrdə həmin

əlamətlərə aşağıdakılar aid edilir: iqtisadi, sosial, bazar, normativ-hüquqi, informasiya, institusional, elmi-texnoloji, istehsal əlamətləri [1, s.164].

İndi isə aqrar sahədə innovasiyalı inkişaf mühitini formalaşdıran amilləri təsnifləşdirək (cədvəl 1).

Aqrar sahədə innovasiyalı inkişaf şəraitində siyasi-iqtisadi, hüquqi, iqtisadi-institusional risklərin, habelə investisiya risklərinin idarə edilməsi üçün birmənalı qəbul edilən səmərəli yanaşma yoxdur. Məsələ ondadır ki, hər bir konkret halda innovasiyalı fəaliyyətdə özünəməxsusluq vardır. Hətta texnoloji transfer sistemində, yəni hazır texnologiyaların tətbiqində belə aqrar sahənin təbiətlə bilavasitə təmasından irəli gələn kifayət qədər ciddi fərqləri nəzərə almaq lazım gəlir.

Cədvəl 1. Aqrar sahədə innovasiyalı inkişaf mühitini formalaşdıran amillər

İnnovasiyalı inkişaf mühitini şərtləndirən daxili amillər	İnnovasiyalı inkişaf mühitini şərtləndirən xarici amillər
Marketing tədqiqatları	Risklərin səviyyəsi (siyasi-iqtisadi, hüquqi, iqtisadi-institusional)
İdarəetmədə kreativlik və işçi heyətin əqli potensialın reallaşması	Daxili istehsala dövlət himayəsi
İnkişafın strateji prioritetləri	İnvestisiyaların mühafizəsi səviyyəsi
Mövcud maliyyə vəziyyəti	İnnovasiyaların təşviqi tədbirlərinin səmərəliliyi
Maliyyə potensialı	İstehsal – texnoloji innovasiyalar
İstehsal proseslərinin yeniliklərə həssaslığı	Bank faizi dərəcəsi
Müəssisənin imici	İnflyasiya səviyyəsi
Müəssisənin tarixi	Amortizasiya siyasəti

İnnovasiyaların, xüsusilə aqrar sahədə dəstəklənməsi, qabaqcıl xarici təcrübədən məlum olduğu kimi perspektivli istiqamətdir. Məsələ ondadır ki, aqrar istehsal qurumlarının əksəriyyəti, bir qayda olaraq, az-çox dərəcədə ciddi innovasiya layihələrini maliyyələşdirmək imkanına malik olmur. Daxili aqrar istehsala dövlət dəstəyinin birbaşa və dolaylı üsulları, sahədə innovasiya fəallığını təşviqi imkanlarını reallaşdırma bilər.

İnnovasiyalı aqrar inkişafa ünvanlı dövlət dəstəyinə birbaşa ayırmalar milli ərzaq təhlükəsizliyinin təminatı kimi strateji əhəmiyyətli problemin həllinə yönəldilən maliyyə vəsaitlərinin tərkibində əhəmiyyətli xüsusi çəkiyə malik olmalıdır.

Aqrar sahədə innovasiyalı istehsala dövlət dəstəyinin dolaylı üsulları qismində, ilk növbədə bura yönəldilən investisiyaların mühafizəsinin zəruri səviyyəsinin əldə edilməsi, yerli istehsalçılara əlverişli bank faizi ilə kreditlərin təqdim olunması, inflyasiyanın məqbul səviyyədə cilovlanması qeyd edilməlidir. Tezlaşdırılmış amortizasiya siyasəti sahədə innovasiyalı inkişafın texniki-texnoloji bazasının zəruri tempdə yenilənməsi baxımından həlledici rol oynaya bilər.

Görmək çətin deyildir ki, cədvəl 1-də göstərilənlər sahədə innovasiyalı inkişaf mühitini formalaşdıran bütün amilləri əhatə etmir. Tədqiqatın predmetinə uyğun olaraq, burada aqrar innovasiya proseslərinin tempini şərtləndirən amillərə daha çox diqqət verilmişdir.

İnnovasiyalı inkişaf mühitini şərtləndirən daxili amillər qismində, ilk növbədə aqrar sahədə, ilk növbədə marketing tədqiqatlarının səmərəliliyi, istehsal və kommersiya fəaliyyətinin idarə edilməsində kreativliyin təmin edilməsi və işçi heyətin əqli potensialın reallaşması qeyd edilməlidir. İstehsal proseslərinin yeniliklərə həssaslığı amili dedikdə isə, əsasən texniki və texnoloji amillər önə çəkilir. Aqrar sahəyə dair müəssisənin tarixi, xüsusilə kredit tarixi, habelə imici ona innovasiyalı fəaliyyət üçün vəsait ayrılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İnnovasiya aqrar istehsal proseslərinin tempini şərtləndirən amillər mövcud elmi-texniki potensialın xarakteristikalarından təcrid olunmuş surətdə qiymətləndirilə bilməz. Məsələ ondadır ki, innovasiyalı inkişafın tempi qloballaşmanın yaratdığı imkanlardan maksimum yararlanmağı tələb etsə də, innovasiyaların iqtisadi səmərəsi daim ön plandadır. Əlbəttə, bir sıra hallarda cari səmərə meyarı üzrə, strateji faydanın xeyrinə olaraq bir qədər güzəşt nəzərdə tutula bilər. Bu xüsusilə elmtutumlu aqrar fəaliyyətin idarə edilməsi prosesində yol verilən haldır. Aqrar innovasiyaların iqtisadi səmərəsinə gəldikdə isə, onu qeyd edək ki, mövcud iqtisadi və elmi-texniki potensialın fəallaşdırılması sayəsində əldə edilən iqtisadi səmərə, sosial prioritetlərə xidmət etdiyinə görə daha yüksək dəyərləndirilir. Deyək ki, yerli kadrlardan və yerli xammaldan istifadə aqrar sahədə innovasiyalı inkişafın iqtisadi və sosial məqsədəuyğunluğu üçün daha real imkanlar ortaya qoyur.

Aqrar innovasiya fəaliyyətinin tempini şərtləndirən amillər sırasında ölkənin texniki və texnoloji potensialını formalaşdıran sənaye sahələrinin inkişaf səviyyəsi və onun innovativliyi dərəcəsi amilləri xüsusi qeyd edilməlidir. Haqqında danışılan amillərin rolu texnoloji transferlərin mövcud sistemi ilə müqayəsli surətdə qiymətləndirilməlidir. Belə ki, aqrar sahədə tətbiqi nəzərdə tutulan və digər sənaye innovasiyalarının yayılması sürəti get-gedə artır və əhatə dairəsi genişlənir. Bu proses həmin texnologiyaların ucuzlaşır. Məhz bu ucuzlaşmanın tempi, ölkənin innovasiyaya ehtiyacının milli sənayenin yaxud idxalın hesabına ödənilməsi imkanlarını müəyyən edir.

Sahədə innovasiya fəaliyyətinin inkişaf tempini şərtləndirən amillər qismində innovasiyaya açıqlığı, həssaslığı təqdir edən düşüncə mühitini formalaşdıran amillərdir. Həmin mühitin təşəkkülü və inkişafı üçün yeniliklərin yaerlanması, yayılması və istifadəsi motivləri real olmalı, innovasiyaların bazar yönümlüyü müntəzəm olaraq kənar müdaxilə tələb etməməlidir.

Aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyətə başlanması və ya həmin fəaliyyətin genişləndirilməsi barədə insanların “yeni qərarlar qəbul etməsi və onların yerinə yetirilməsinə hazırlıq dərəcəsi (yəni, innovasiyalara həssaslıq dərəcəsi) daha çox aşağıdakı amillərlə şərtlənir: innovasiyaların yaradıcıları və istifadə edənlərinin təhsil səviyyəsi; onların əldə etdikləri gəlirlərin səviyyəsi. Bu zaman təhsil səviyyəsindən asılı olaraq gəlirlərin differensiasiyası göstəriciləri mühüm indikator və innovasiyalara həssaslıq amili rolunda çıxış edir” [2, s.58].

Aqrar - sənaye inteqrasiyası innovasiyalı istehsal fəaliyyətinin təşəkkülü tempini dəstəkləyən amillər sırasına aid edilməlidir. Sahədə istehsal innovasiyalarına münasibət, daha doğrusu onlara qarşı həssaslıq inteqrasiya motivlərini şərtləndirən amil rolunda çıxış edirsə, bu innovasiya proseslərinin tempinin yüksəldiləcəyi əlaməti ola bilər. Qabaqcıl təcrübədə bunu təsdiqləyən hallar heç də az deyildir. Subyektivliyə yol verməmək üçün, bu və ya digər sahədə (ölkədə) əldə edilmiş nailiyyətləri ümumi kontekstdən ayıraraq şərh etməyə. Təkcə onu qeyd edək ki, məhz inteqrasiya proseslərinin yaratdığı əlverişli şərait hesabına bir çox qərblər ölkələrində kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının son istehlakçıya doğru hərəkətində yol verilən itkilər dərəcələri azaldılmışdır.

Unutmaq olmaz ki, bu və ya digər istehsal sahəsində “innovasiya fəaliyyəti insan kollektivinin yeni elmi biliklər, ideyalar, kəşflər və ixtiralar, həmçinin mövcud və sınaq edilmiş elmi texnologiya, sistem və avadanlıqların istifadəsi və tətbiqi əsasında innovasiyaların tam həcmdə ictimai realizəsinə yönəldilmiş sistemli fəaliyyət növüdür” [3, s.17].

Aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyət mühitini formalaşdıran amillər qismində innovasiya infrastrukturunun və onun istehsal elementlərinin artan rolu iqtisadi səbəblərlə şərtlənir. Məsələ ondadır ki, “innovasiya layihələrinin yüksək səviyyəli ekspertizasının keçirilməsi; innovasiya layihələrinə maliyyə dəstəyinin göstərilməsi; elmtutumlu məhsulun sertifikatlaşdırılması; reklam və sərqi fəaliyyəti də daxil olmaqla elmtutumlu məhsulun müxtəlif bazarlara yeridilməsi; patent-lisenzia işi və əqli mülkiyyətin müdafiəsi” [4, s.309] kimi fəaliyyətlər məhz innovasiya infrastrukturunun sayəsində uğurla həyata keçirilə bilər.

İndi isə aqrar sahədə innovasiya proseslərinin inkişaf tempinə mənfi təsir edən, inkişafı ləngidən amilləri təsnifləşdirək. İlk növbədə onu qeyd edək ki, kənd təsərrüfatı və onunla bilavasitə sıx iqtisadi-texnoloji əlaqəli olan sahələrdə innovasiyalı fəaliyyətin rəqabət mübarizəsi tələblərinə uyğun templə baş verməsi üçün maliyyə amili, daim diqqət mərkəzindədir. Aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyətin tempini şərtləndirən amillər qismində maliyyə vəsaitləri ilə təminat səviyyəsi, gözlənilməli kimi həlledici rola malikdir (şəkil 1).

Ümumiyyətlə, innovasiya proseslərinin inkişaf tempinə əhəmiyyətli və həlledici dərəcədə təsir edən amillərin təsnifatında, müvafiq mənbələrdə iqtisadi və texnoloji amillərin bir qrupda əhatə olunması hallarına tez-tez rast gəlinir [1; 5]. Həmin qrupda, innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün vəsaitin azlığı (çatışmaması) amilinə ön sırada yer verilir. Aqrar sahədə innovasiya proseslərinin inkişaf tempinə mənfi təsir edən, inkişafı ləngidən amillərin iqtisadi-texnoloji qrupunda əhatə olunan ikinci amil maddi-texniki bazanın köhnəlməsi və müasir tələblərə cavab verməməsidir. Kənd təsərrüfatında maddi-texniki təminatın innovasiyalı istehsal tələblərinə uyğunlaşdırılması müvafiq bazanın modernləşdirilməsini nəzərdə tutur.

İstehsalın inkişafında cari maraqlara üstünlük verilməsi aqrar sahədə innovasiya proseslərinin inkişaf tempini ləngidən amillərin iqtisadi-texnoloji qrupuna daxildir. Məsələ ondadır ki, istehsal-təsərrüfat fəaliyyətinin ahəngdarlığının təmin edilməsi zərurəti cari maraqları önə çəkməklə, innovasiya fəallığını azalda bilər. Aqrar sahədə yenilikləri qəbul etmək qabiliyyətini gerçəkləşdirmək səviyyəsində ifadə olunan innovasiya fəallığı, konkret ayın və

bəzən ilin yekunlarına təsir etməyə bilər. Məhz bu səbəbdən aqrar istehsalın inkişafında cari maraqlara üstünlük verilir ki, bu da nəticə etibarını ilə innovasiyalı fəaliyyətə münasibətin xarakterinə təsirsiz qalmır. Daha doğrusu, gözlənilən rentabellik amili önə çəkilirsə sahədə və müəssisədə perspektiv və cari maraqlar arasında seçim zamanı sonuncuya üstünlük verilməsi nadir hal deyildir.

1.İqtisadi-texnoloji amillər	2.Təşkilati-idarəetmə amilləri	3.Hüquqi amillər (qanunvericlikdən irəli gələn məhduduiyyətlər)	4.Sosial-psixoloji və mədəni amillər
1.1.İnnovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün vəsaitin azlığı	2.1.İdarəetmədə şaquli informasiya axınlarının üstünlüyü	3.1.Vergi məhduduiyyətləri	4.1.Stereotiplər problemi
1.2.Maddi-texniki bazanın müasir tələblərə cavab verməməsi	2.2.Müəssisənin ənənəvi təşkilati strukturu	3.2. Patent-lisenziya məhduduiyyətləri	4.2.Yeniliklərdə uğursuzluq sindromu
1.3.İstehsalın inkişafında cari maraqlara üstünlük verilməsi	2.3.Müəssisə və sahələr arasında qarşılıqlı təsir problemləri	3.3. Antiinhisar məhduduiyyətləri	4.3.Yeniliklərə uyğunlaşmada qeyri-müəyyənliklərin artması
	2.4.İnnovasiya fəaliyyəti göstərənlərin maraqlarının uzlaşdırılması problemləri	3.4. Amortizasiya məhduduiyyətləri	
	2.5.İnzibati-amirlik idarəetməsi		

Şəkil 1. Aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyətin tempini azaldan amillər

Aqrar sahədə innovasiya proseslərinin inkişaf tempinə mənfi təsir edən təşkilati-idarəetmə amilləri qrupuna: idarəetmədə şaquli informasiya axınlarının üstünlüyü, müəssisənin təşkilati strukturunda ənənəvi elementlərin üstünlük təşkil etməsi, sahədə fəaliyyət göstərən müəssisələr, habelə müxtəlif sahələr arasında qarşılıqlı təsir zamanı yaranan problemlər, innovasiya prosesi iştirakçılarının maraqlarının uzlaşdırılması problemləri, habelə mərkəzləşmiş iqtisadi və inzibati-amirlik idarəetməsinə rəvac verilməsi aid edilir.

Kənd təsərrüfatı və aqrar-sənaye inteqrasiyasında bilavasitə iştirak edən sahələrin idarə edilməsində şaquli informasiya axınlarının üstünlük təşkil etməsi reallığın obyektiv əks etdirilməsində əhəmiyyətli maneəyə çevrilir. Digər tərəfdən, bu halda yenilənmənin motivləri zəifləmiş olur. Məsələ ondadır ki, yalnız şaquli informasiya axınlarına əsaslanmaqla görülən işlərin hesabatlılığını şəffaflaşdırmaq məhdudlaşdırılır. Aqrar müəssisənin təşkilati strukturunda ənənəvi elementlərin üstünlüyü nəticə etibarını ilə innovasiyalara qarşı həssaslığı azaldır, innovasiyalara açıq insanların fəaliyyət məkanını daraldır.

Əlaqələrdə, xüsusilə qarşılıqlı əlaqələrdə yaranan problemlər aqrar sahədə daha böyük vəsait və zaman itkilərinə səbəb olur. İnnovasiyaların yaranması, yayılması və istifadəsi proseslərində qarşılıqlı əlaqələrin səmərəliliyi onların çevikliyi, müqavilə münasibətlərinin

mükəmməlliyyəti, transaksiya xərclərinin azaldılması imkanlarının reallığı və bu kimi bir sıra digər amillərdən asılıdır. Sadalanan amillər aqrar sahədə innovasiya proseslərinin tempinə və nəticə etibarlılığı ilə müəssisənin bazar payına nəzərəcarpacaq dərəcədə təsir göstərir. Məsələ ondadır ki, innovasiyalı fəaliyyət, digər sahələrdə olduğu kimi aqrar sahədə də, artıq qeyd olunduğu kimi fəaliyyət inteqrasiyası sayəsində lazımi tempə və miqyasa malik olur. Odur ki, bir çox mənbələrdə fəaliyyət inteqrasiyası və transaksiya xərcləri arasında ciddi əlaqənin olduğu qeyd edilir [6, s. 903-910].

Aqrar sahədə dəyər zənciri iştirakçılarının çoxsaylı olması və əlaqə trayektoriyalarının çoxvariantlı şaxələnməsi, burada innovasiyalı fəaliyyət iştirakçılarının maraqlarının uzlaşdırılması məsələlərini xüsusilə aktuallaşdırır. Həmin maraqların son nəticəyə yönəlik vektorundan hər hansı kənarlaşma və ya tərəddüdlər, aqrar sahədə innovasiya proseslərinin tempini azalda bilər. Odur ki, innovasiyalı fəaliyyət iştirakçılarının maraqlarının uzlaşdırılması mexanizminin təkmilləşdirilməsi davamlı olaraq baş verir.

Hazırda sahədə, vergi tətillərinin davam etməsi səbəbindən innovasiyalı fəaliyyətin tempini azaldan hüquqi amillər sırasında patent- lisenziya, antiinhisar və amortizasiya siyasətində qanunvericilikdən irəli gələn məhdudiyətlərə diqqət artırılmalıdır. Aqrar sahədə iri müəssisələrin sayca az olması faktı, antiinhisar tədbirlərinə diqqəti azaltmamalı, amortizasiya siyasətində tezləşdirmə mexanizminin hərtərəfli işlənilməsi məsələsi gündəlikdə olmalıdır. Müvafiq sosial - psixoloji və mədəni amillərə, o cümlədən stereotiplərin mövcudluğu, yeniliklərdə uğursuzluq sindromu, yüksək innovasiya fəallığı şəraitində qeyri-müəyyənliklərin artması təhlükəsi kimi amillərə gəldikdə isə, onu deyək ki, onların aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyət tempinə neqativ təsiri qeyri-əşkar olsa da əhəmiyyətli və bəzi hallarda mühümdür.

3. İnnovasiya proseslərinin tempinin yüksəldilməsi tədbirləri

Aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyəti ləngidən amilləri neytrallaşdıran və innovasiyalı istehsal fəaliyyəti tempinin təşviqi üçün icrası zəruri olan tədbirləri nəzərdən keçirək. Həmin tədbirləri sahədə innovasiya proseslərinin inkişafını ləngidən amillərin təsnifatına uyğun şərh edək. İlk növbədə onu qeyd edək ki, aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyət tempini dəstəkləyən tədbirləri iqtisadi-texnoloji, təşkilati-idarəetmə, hüquqi, sosial-psixoloji və mədəni tədbirlər kimi fərqləndirmək məqsədəuyğundur (şəkil 2). Eyni zamanda, onu da deyək ki, 1-ci və 2-ci şəkillərdə aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyətin tempini azaldan tədbirlərin hər birinə qarşı (müvafiq nömrələmə gözlənilməklə) innovasiyalı fəaliyyət tempini yüksəldən (dəstəkləyən) tədbirlər öz kəsinə tapmışdır.

Haqqında danışılan iqtisadi-texnoloji tədbirlər qismində maliyyələşdirmədə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı mexanizminin formalaşdırılması sahədə innovasiya layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün vəsaitin azlığı probleminin həllində mühüm rol oynaya bilər. İnnovasiya sahibkarlığının aqrar sahəyə marağının və dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığının dəstəklənməsi sayəsində kənd təsərrüfatının maliyyə çıxışının asanlaşdırılması və sahənin

investisiya tələbatının ödənilməsində ən ciddi addımların atılması nəzərdə tutulur [7, tədbir 2.4.1 və tədbir 2.4.3].

1.İqtisadi-texnoloji tədbirlər	2.Təşkilati-idarəetmə tədbirlər	3.Hüquqi tədbirlər	4. Sosial-psixoloji və mədəni tədbirlər
1.1.Maliyyələşdirmədə dövlət-özəl bölmə tərəfdaşlığı mexanizminin formalaşdırılması	2.1.İdarəetmədə üfqi informasiya axınlarına üstünlük verilməsi	Vergi stimullaşdırılması	4.1.Yeniliklərin kompleks surətdə təşviq olunması
1.2.Modern maddi-texniki bazanın yaradılması	2.2.Müəssisənin təşkilati strukturun çevikliyinin artırılması	3.2.Patent-lisenziya fəaliyyətində dövlət yardımı	4.2. Özünütəsdiq-ləmə üçün əlverişli yaradıcı mühitin formalaşdırılması
1.3a.Mütərəqqi texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması	2.3.Müəssisə və sahələr arası əlaqələrin intensivliyinin təmin olunması	3.3.İnnovasiyalı birgə fəaliyyətə həvəsləndirmə	4.3. Yaradıcı (yenilikçi) əməyn statusunun yüksəldilməsi
1.3b. İnnovasiya infrastrukturunun formalaşdırılmasınının təşviqi	2.4.İnnovasiya fəaliyyəti göstərən məqsədli işçi qrupların formalaşdırılması	3.4. Sürətli amortizasiya	
	2.5.Demokratik idarəetmənin təmin edilməsi		

Şəkil 2. Aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyət tempini yüksəldən (dəstəkləyən) tədbirlər

Rəqəmsal mühitin virtual məkana dair tələblərinə etinasızlığın yolverilməz olduğunu qeyd etməklə, bildirək ki, modern maddi-texniki bazanın yaradılması, bu bazanın innovasiyalı inkişaf tələblərinə uyğunlaşması tədbirləri daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Bir məsələyə, yeri gəlmişkən xüsusi olaraq münasibət bildirməyi məqsədəuyğun hesab edirik. Məsələ ondadır ki, hətta ən nüfuzlu elm mərkəzlərinin nümayəndələri olan alimlər belə, “rəqəmsal inqilabın əyləncə, kommunikasiya və informasiyanın emalı sahələrində tərəqqiyə səbəb olsa da, əksər insanlar üçün həlledici əhəmiyyətə malik, məsələn qida, paltar, mənzil və nəqliyyat kimi baza sahələrində əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edilməmişdir” [8].

Əlbəttə, istehsalda və məişətdə şəbəkə effektini, nəzərəcarpacaq dərəcədə reallaşdıran əşyaların interneti və 3D çapı kimi rəqəmsal texnologiyaların imkanlarına münasibətdə nikbinlik üçün əsas olduğunu da unutmamaq olmaz.

Aqrar sahədə istehsalın inkişafında cari maraqlara üstünlük verilməsi kimi neqativ meyillərin neytrallaşdırmaq və innovasiya proseslərini sürətləndirmək üçün zəruri tədbirlər qismində, ilk növbədə mütərəqqi texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması və innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılmasınının təşviqi tədbirləri qeyd edilməlidir. Unutmamaq olmaz ki, “dayanıqlı inkişaf üçün texnoloji innovasiyaların səfərbər edilməsinə mane olan amillər, əhəmiyyətli dərəcədə ümumiyyətlə innovasiyalara əngəl olan amillərlə eynidir” [9].

Mütərəqqi texnologiyaların tətbiqinin stimullaşdırılması tədbirlərinin hazırlanması və həyata keçirilməsi zamanı sahənin özünəməxsus cəhətləri nəzərə alınmalı, məhz aqrotexnoloji innovasiyalar hesabına əldə edilə bilən nailiyyətlərin iqtisadi və ekoloji səmərəliliyinə vahid rəqərsdə baxılmalıdır. Məhz belə yanaşmanın zəruri miqyas alması halında aqrar sahədə və aqrar-ərzaq sektorunda innovasiya infrastrukturunun formalaşdırılmasının təşviqi tədbirləri lazımı səmərə verə bilər.

İdarəetmədə şaquli informasiya axınlarının üstünlüyü kimi neqativ meyli neytrallaşdırmaq üçün üfqi əlaqələrdən yararlanma imkanları reallaşdırılmalı, aqrar müəssisənin ənənəvi təşkilati strukturu yenilənməli, çevik və innovasiyalara açıq struktur formalaşdırılmalıdır. Bu zaman funksional tələbatdan irəli gələn struktura üstünlük verilməli, kreativ düşüncəli mütəxəssislər idarəetmədə aparıcı mövqeləri tutmalıdır.

İnnovasiya fəaliyyəti göstərən məqsədli işçi qrupların formalaşdırılması aqrar sahədə innovasiyalı fəaliyyət tempini dəstəkləyən təşkilati - idarəetmə tədbir kimi diqqətəlayiqdir. Artıq qeyd edildiyi kimi, işçi heyətin əqli potensialından səmərəli istifadə innovasiyalı fəaliyyət tempini yüksəltmək iqtidarındadır.

Aqrar sahədə innovasiyalı istehsal mühitini şərtləndirən amillərə, böyük əminliklə rəqabət qabiliyyətini formalaşdıran amillərin bir çoxu aid olunmalıdır. İlk növbədə aqrar sahədə bu baxımdan, aqrotexnoloji innovasiyaların tətbiqi prosesləri sürətləndirilməlidir. Unutmaq olmaz ki, məhz texnoloji amillər iqtisadi məqsədəuyğunluq baxımından zəruri tələblərə cavab verdikdə, rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə təkan verir. Bu zaman aqrar sahədə innovasiya fəaliyyətinin rəqabət qabiliyyətinin dəstəklənməsi üçün aqrar-ərzaq məhsulları bazarında haqsız rəqabətin qarşısının alınması və antiinhisar tədbirləri həyata keçirilməlidir.

Eyni zamanda aqrar sahədə məhsul və proses innovasiyalarının tətbiqi proseslərinin sürətləndirilməsi, yeni məhsulların həyat dövrünün optimallaşdırılması, istehsal və emal müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinə müsbət təsir edir. Həmin təsirin gücləndirilməsi və ümumiyyətlə aqrar sahədə innovasiyalı istehsal proseslərinin tempinin yüksəldilməsi üçün dövlətin tənzimləyici rolu böyükdür. Sahənin dayanıqlı və innovasiyalı inkişafı dövlətin stimullaşdırıcı təsirləri sayəsində, əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirilə bilər. Bu məqsədlə, sahədə innovasiya fəaliyyətinin investisiyaya ehtiyacı hərtərəfli qiymətləndirilməli, aqrotexnoloji innovasiyaların kommersiyalaşması proseslərində aralıq vəsilələr minimuma endirilməli, bunun üçün, o cümlədən rəqəmsal texnologiyalardan istifadə olunmalıdır.

Nəticə. Aqrar sahənin özünəməxsus cəhətləri, burada innovasiyalı inkişafın tempinə birmənalı təsir etməsə də, əsasən həmin tempi aşağı salır. Sahədə innovasiya fəallığını azaldan amillər iqtisadi-texnoloji, təşkilat-idarəetmə, hüquqi, sosial-psixoloji və mədəni xarakterli olmaqla fərqləndirilməlidir. Həmin amillərin təsirinin neytrallaşdırılması üçün onların təklif edilən təsnifatına uyğun konkretləşdirilmiş tədbirlər kompleks təklif edilir. Həmin tədbirlərin icrası mühitinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində rəqəmsal texnologiyaların yeri və rolu müəyyən edilir. Aqrar sahədə məhsul və proses innovasiyalarının tətbiqi proseslərinin

sürətləndirilməsi, yeni məhsulların həyat dövrünün optimallaşdırılmasının istehsal və emal müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətinə müsbət təsir göstərilir.

Ədəbiyyat

1. Белякова Г.Я., Чайран Ю.А. (2014), Факторы, влияние на развитие инновационной деятельности, Креативная экономика. Ноябрь, № 11, (95), с.162-170.
2. Семенов А.В. (2012), Основные факторы и свойства инновационной среды, Российское предпринимательство, № 18 (240), с. 54-59.
3. Qasimov F.H., Nəcəfov Z.M. (2009), Innovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı, “Elm”, 416 s., s.17.
4. Титов В.И. (2008), Экономика предприятия. Москва: Эксмо, 416 с., с. 309.
5. Горн А.П., Лузина Т.В., Чукарев А.А. (2011), Как организовать успешное малое инновационное предприятие. Тюмень, 205 с.
6. Matthews R.C.O. (1986), The Economics of Institutions and Sources of Growth, Economic Journal, Vol. 96, no. 12, pp. 903-910.
7. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi
8. Vinaya Swaroop. Is the declining pace of innovation lowering productivity & growth? 08, 2016//<https://blogs.worldbank.org/developmenttalk>
9. Anadon L.D., Chan G., Harley A.G., Matus K., Moon S., Murthy S.L., Clark W.C. (2016), Making technological innovation work for sustainable development, Proc Natl Acad Sci USA. 113(35): 9682–9690.